

Ivo Karač, *Osnovno školstvo u Dubrovniku i okolici do početka Drugoga svjetskog rata*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak Hrvatskog pedagoško-književnog zbora Dubrovnik, Dubrovnik, 2007., 167 str.

O povijesti dubrovačkog osnovnog školstva do sada je napisano više knjiga. Svaka od njih obrađuje povijest pojedine škole. Prije dvadesetak godina isti autor napisao je djelo *Povijest školstva Dubrovnika do kraja XIX. stoljeća*. U ovoj knjizi širi tu temu obuhvaćajući razdoblje do početka Drugoga svjetskog rata. Uz predgovor i uvod, ova knjiga sadrži slijedeća poglavlja: *Društveno ekomomske odrednice vremena, Razvoj javne škole u Dubrovniku u XIV., XV., XVI. i prvoj polovici XVII. stoljeća, Osnivanje i razvoj Collegiuma ragusinuma, Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austro-ugarske okupacije, Osnovno školstvo na području Dubrovnika od 1918. do 1941.* Uz navedena poglavlja knjiga sadrži popis priloga, sažetak, popis izvora i korištene literature i bilješku o piscu. Poglavlja *Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austro-ugarske okupacije i Osnovno školstvo na području Dubrovnika od 1918. do 1941. godine* sadrže više potpoglavlja. Tako poglavlje *Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austro-ugarske okupacije* sadrži potpoglavlja: *Licej s konviktom za učenike dubrovačkog i kotorskog područja, Osnivanje pučkih škola i njihov razvoj za vrijeme Austro-Ugarske, Obrazovanje učiteljskog kadra u doba austro-ugarske vladavine, a poglavlje Osnovno školstvo na području Dubrovnika od 1918. do 1941. godine* sadrži potpoglavlja: *Osnivanje i mreža osnovnih škola, Prostorni i ostali uvjeti rada, Nastava u osnovnoj školi i Učiteljstvo.*

U uvodu autor ističe da je Hrvatska vrlo rano najviši domet školstva doživjela upravo kroz dubrovačko školstvo, jer Dubrovčani među prvima u Hrvatskoj već u *XIV. stoljeću* otvaraju javnu školu u kojoj rade učitelji plaćeni od države. Bile su to svojevrstne opće škole zvane *javne gradske škole* koje su polaznicima davale opća znanja. Od sredine XV. st. te se škole zovu *gramatičkim* koje su, tvrdi autor, zapravo po programu bile gimnazije. Učenici su učili čitanje, pisanje i sadržaje iz latinskog jezika, retorike i filozofije. Prije toga, u XI. stoljeću, benediktinci u samostanu na Lokrumu obrazovali su učenike za redovnička zvanja i za neku od državnih službi. Autor tvrdi da su se u tim školama učenici poučavali u pisanju, čitanju, računanju i pjevanju. Poučavanjem su se bavili svećenici i poneki privatni učitelj.

Školstvo u Dubrovačkoj Republici, tvrdi autor, pratilo je razvoj školstva u Europi. U XIV. st. nastala je potreba za obrazovanjem za zanatska zanimanja, trgovačke poslove i službenike raznih gradskih i državnih ureda. Budući da u to vrijeme u Dubrovniku još nije bilo sposobnih kadrova za obrazovanje spomenutih zvanja, koristili su se, piše u knjizi, učitelji iz Italije.

Prikazujući razvoj osnovnog školstva u Dubrovniku od XIV. do XVII. stoljeća, autor temeljito opisuje poteškoće koje su pratile taj razvoj (kadrovske, materijalne i druge), prezentirajući nam ujedno nastavne programe, te uvjete života pojedinih dubrovačkih učitelja (njihove plaće, stanovanje, odnose prema učenicima i odnose prema organima vlasti koja ih je postavljala i otpuštala s položaja učitelja). Velik dio teksta ovog poglavlja opisuje fluktuaciju nastavnika koji su se često mijenjali. Za vrijeme učitelja

Filipa de Diversisa 1434. godine, piše autor, adaptirana je zgrada oružane za školu, pa se od tada nastava više održava u unajmljenim privatnim prostorijama nego u zgradi u vlasništvu države. Pored navedenog, autor prikazuje i razvoj javnog školstva na širem području Dubrovačke Republike. Tako se u gradu Stonu 1389. spominje gramatička škola. Od kraja XIV. stoljeća u Dubrovniku se organizira i nastava matematike (računovodstva) u cilju obrazovanja trgovačkih kadrova. Predmetom *abbachus* učenici su stjecali potrebna znanja koja su primjenjivali u trgovačkim poslovima. Autor smatra da se u navedenom slučaju radilo o nekoj vrsti trgovačke škole. Iz teksta je vidljivo da u organizaciji dubrovačkog školstva postoji osnovno i srednjoškolsko obrazovanje koje institucionalno nije odvojeno. Postojali su programi humanističkih odjeljenja u kojima se učila gramatika, logika, filozofija i druge znanosti. Učenici tog programa morali su dobro poznavati latinski jezik, čitanje, pisanje, sastavljanje pismenih zadataka, a trebali su biti vješti i u govorništvu. Iz teksta saznajemo da se u trgovačkim školama učilo trgovačko dopisivanje, račun i knjigovodstvo.

Zanimljivo je spomenuti da se od kraja XV. stoljeća u Dubrovniku organizira nastava za odrasle. Tu školu pohađali su nepismeni Dubrovčani. Cilj tih škola bilo je smanjenje broja nepismenih u gradu Dubrovniku i cijeloj Dubrovačkoj Republici.

Autor tvrdi da su humanizam i renesansa te reformacija i katolička reakcija pridonijeli razvoju pedagoške misli što koriste i Dubrovčani koji, kaže on, “(...) *žele da u pogledu sadržaja, metoda i uopće organizacije nastave idu ukorak s najnaprednijim gradovima u Europi*”. U svezi s tim u Dubrovniku se u XVI. st. razvija gradska škola koja programom predstavlja tip gimnazije. Godine 1557. na zahtjev Senata prilazi se izvjesnim promjenama u dubrovačkom školstvu. Senat donosi zaključke kojima se postavljaju odredbe o organizaciji odgoja i obrazovanja. Cilj tih zahtjeva je bolja organizacija i unapređivanje sustava odgoja i obrazovanja. Osniva se državni organ koji prati i kontrolira provođenje tih zahtjeva. Školu su morala pohađati djeca i mladići do navršene 20 godine. Izuzetak su bili oni mladići koji su se ranije usmjerili u trgovini, bankarstvu ili pomorstvu. U senatskim zahtjevima bilo je i drugih vrlo naprednih odluka, primjerice briga o obrazovanju nadarenih učenika koje je Republika školovala o svom trošku u Italiji, te učenika koji su zaostajali u učenju. Onima koji nisu bili za školu država je osiguravala početna novčana sredstva za pokretanje trgovačkih poslova.

U rujnu 1658. isusovci u Dubrovniku osnivaju javnu gradsku školu nazvanu *Collegium Ragusinum* u kojem je jedno vrijeme djelovao i isusovac Bartol Kašić. Dosta prostora u ovom poglavlju autor poklanja odnosima između isusovačkog reda i javne vlasti u Dubrovniku. Sukobi i nesporazumi uglavnom su proizlazili iz materijalnih interesa jednih i drugih, a koji su se odnosili na izdržavanje kolegija. Godine 1729. izgrađen je sklop zgrada koje sačinjavaju *Collegium Ragusinum*, a isusovci su u Dubrovniku poučavali sve do 1773., kada je njihov red papa ukinuo.

Opisujući nastavu u isusovačkom *Collegiumu*, autor navodi da je ona bila organizirana kao i u drugim isusovačkim školama. U njemu se velika pažnja posvećivala retoričkim vještinama te usmenom i pismenom izražavanju. Autor dalje opisuje detaljno raspored i sadržaj dnevnog vremena učenja u svakom od pet gramatičkih razreda te ujedno naznačava da je veliko značenje imalo vježbanje govornišva na raznim priredbama

(akademijama). Nakon ukidanja isusovačkog reda nastaju poteškoće u organizaciji nastave u Collegiumu. Naposljetku nastavu preuzimaju skolopi. U daljnjem tekstu poglavlja autor detaljno opisuje organizaciju niže i više nastave, analizira nastavni program svih razreda, raspravlja o disciplini te razlaže senatsku odluku od 29. ožujka 1787. o odgoju i obrazovanju u kojoj se, pored ostalog, utvrđuju dužnosti plemića prema obrazovanju do navršene 18 godine.

Razvoj školstva u XIX. i početkom XX. stoljeća autor je opisao u poglavlju *Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austrougarske okupacije*. U prvom djelu ovog poglavlja autor obrađuje organizaciju nastave za francuske vladavine (*Licej s konviktom za učenike dubrovačkog i kotorskog područja*). Dolazak Francuza u Dubrovnik, tvrdi autor, poremetio je dotadašnji usklađeni i dobro organizirani odgojno-obrazovni rad. Za potrebe vojske i obrane grada konfinirane su sve javne zgrade, pa i prostori bivšeg Colegiuma Ragusinuma. Zbog toga je nastava bila obustavljena sve do 31. siječnja 1808., kada se umjesto kolegija osniva licej s konviktom za učenike dubrovačkog i kotorskog područja. Pravilnikom iz 1810., kaže autor, organizacija nastave doživljava bitne promjene. Bitno se mijenja dotadašnji nastavni plan i program. U četiri odjela (razreda) učili su se francuska i latinska gramatika ili talijanska i latinska gramatika i osnove povijesti i zemljopisa (prvi razred), povijest, zemljopis i retorika (drugi razred), logika i matematika (treći razred) te u četvrtom razredu opširni sadržaji fizike. Godine 1809./10. u liceju je bilo 135 učenika.

U drugom dijelu poglavlja *Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austrougarske okupacije* autor opisuje osnivanje pučkih škola i njihov razvoj za vrijeme austrougarske vladavine. Dolaskom Dubrovnika i područja bivše Dubrovačke Republike pod vlast Carevine Austrije na tom području se uvodi austrijski sustav obrazovanja donesen 11. kolovoza 1803. godine. Njime se osnovne škole dijele na seoske (trivijalne) i glavne škole sa tri ili četiri razreda. U ovom dijelu knjige autor daje prikaz dubrovačkog školstva kroz osvrt na općeniti sustav organizacije školstva u Dalmaciji, pa u njemu i nema mnogo podataka o organizaciji školstva u samom Dubrovniku i okolici. Iz sadržaja je vidljivo da se 1823. godine donosi pravilnik pod nazivom *Regolamento ed Istruzioni per l'attivazione delle Scuole elementari nella Dalmazia* u kojem se navode vrste škola, mjesta u kojima se otvaraju škole, nastavni predmeti, način poučavanja, početak i završetak školske godine, ispiti, nagrade i svjedodžbe te nadzor, učiteljsko osoblje, plaće i mirovine, troškovi osnivanja škola, dužnosti pohađanja škola, način obrazovanja nastavnog kadra i o školama za djecu izraelske narodnosti. Drugi dio *Pravilnika (Istruzioni)* donosi upute za opće nadzornike, kotarske nadzornike, upravitelje škola, učitelje viših i nižih početnih škola, župnike, učitelje, pomoćnike i školsku administraciju. U trećem dijelu *Pravilnika Discipline scolastiche* nalaze se propisi o disciplini.

Po mišljenju autora najveće izmjene u organizaciji školstva u Austriji nastale su 1848. i 1871. godine. Godine 1848. donesen je *Nacrt osnove za javno školstvo u Austriji*, a 1871. donesen je *Pokrajinski školski zakon*. Autor konstatira da navedeni zakoni djeluju i na razvoj školstva na području Dubrovnika. Godine 1817. otvara se prva osnovna škola zvana *glavna škola*. Nastava se izvodila na talijanskom jeziku, a

kasnije se otvaraju i prve škole namijenjene djeci širih društvenih slojeva. Glavna škola je imala tri razreda. Učitelji su bili državni službenici s pravom na mirovinu. Od 1820. tiskaju se udžbenici na talijanskom i hrvatskom jeziku (jedna strana na hrvatskom, a druga na talijanskom jeziku), što ne traje dugo, pa se ponovno udžbenici tiskaju samo na talijanskom jeziku. Godine 1850. četvrti razred glavne (osnovne) škole pretvoren je u dvorazrednu nižu realku kojom se obrazovao obrtnički i trgovački kadar. Pri kraju austro-ugarske vladavine doneseni su novi školski zakoni, a dolazi i do otvaranja novih osnovnih škola, pa je propašću Austro-Ugarske na području Dubrovnika bilo oko 59 osnovnih škola. Godine 1871. donesen je *Zakon o pučkim školama* u Dalmaciji kojim se uvodi šestogodišnje školovanje.

Na kraju poglavlja *Osnovno obrazovanje za vrijeme francuske i austrougarske okupacije* autor opisuje obrazovanje učiteljskog kadra u doba austro-ugarske vladavine. Iz teksta je vidljivo da je Dubrovnik u tome imao važno mjesto, jer je ondje od 1822. djelovao tečaj za učiteljske pripravnike. Od 1849. u Dubrovniku se obrazuju i učiteljice u privatnoj učiteljskoj školi sestara milosrđa. Od 1870./71. za obrazovanje učiteljica donesen je novi nastavni plan (trogodišnje obrazovanje). Tek 1875./76. u Dubrovniku se otvara državna učiteljska škola za obrazovanje učiteljica.

U posljednjem poglavlju *Osnovno školstvo na području Dubrovnika od 1918. do 1941.* autor konstatira da se u ovom razdoblju osnovno školstvo razvijalo u novim uvjetima te da su neko vrijeme ostali na snazi stari školski zakoni s manjim administrativnim izmjenama donesenim u prvim godinama poslije rata. U svezi s tim konstatira da u 1923. na području Dubrovnika djeluje 68 osnovnih škola te da je do 1941. osnovano još 18 škola. Opisujući prostorne i ostale uvjeta rata konstatira se da oni ne zadovoljavaju te da se nastava održavala uglavnom u privatnim zgradama. Nedostajalo je, kaže autor, i sredstava za održavanje postojećeg prostora. Do 1926. godine nastava se izvodila po nastavnom planu i programu donesenom za Austro-Ugarske Monarhije. Prema *Zakonu o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji* u 1929. godini osnovna škola traje četiri godine, ali je u Dubrovniku i dalje ostala šestogodišnja škola. Iste godine donesen je novi nastavni plan i program za koji autor kaže da se njime nastava trebala podrediti "*posebnoj ideologiji sokolskog pokreta*", a nastava je bila uvjetovana društvenim i političkim odnosima koje je oblikovala centralistička vlast.

Osvrćući se na nastavnu praksu i teoriju u predratnoj Jugoslaviji, autor konstatira da je prevladavala herbatovska pedagogija, međutim ipak konstatira da se u to vrijeme javljaju novi pokreti koji propagiraju napredna pedagoška shvaćanja pod nazivom "nova škola" i "škola rada", ali je ipak u školskoj praksi ostala dominantna "škola učenja".

U ovom poglavlju dragocjeni su prilozi koje autor donosi: osnivanje osnovnih škola u Dubrovniku i okolici i osnivanje osnovnih škola u Dubrovniku, popis školskih zgrada osnovnih škola dubrovačkog kotara školske godine 1934./35., popis učitelja i učiteljica osnovnih škola dubrovačkog kotara početkom školske godine 1920./21., popis učitelja i učiteljica osnovnih škola dubrovačkog kotara početkom školske godine 1932./33., mjesečna neto primanja učitelja i učiteljica osnovnih škola dubrovačkog kotara u 1934. godini, popis nastavnika u pojedinim osnovnim školama dubrovačkog kotara početkom

školske godine 1935./36., broj učenika u pojedinim osnovnim školama dubrovačkog kotara u školskoj godini 1932./33. te broj knjiga u knjižnicama pojedinih osnovnih škola i broj održanih roditeljskih sastanaka i predavanja za mještane u školskoj godini 1933./34. Međutim, treba reći da ovaj dio knjige ipak oskudijeva opisima samih prilika u dubrovačkom školstvu i pojedinim školama tog područja.

Na kraju treba konstatirati da knjiga Ive Karača predstavlja vrijedan doprinos istraživanju dubrovačkog školstva, a time ujedno i hrvatskog školstva, jer je razvoj dubrovačkog školstva počeo mnogo prije početka školstva u pojedinim hrvatskim zemljama, a i zato jer je vrlo rano to školstvo primjenjivalo iskustva europskog školstva, ponajprije talijanskog školstva koje je bilo jedno od najrazvijenijih u Europi. Iz recenzije prof. dr. sc. Nedjeljka Kujundžića vidljivo je da je autor dijakronijski analizirao stoljetni razvoj dubrovačkog školstva te da je tom analizom dokazao da je Hrvatska doživjela najviši najraniji domet školstva upravo preko dubrovačkog školstva, budući da je u ranijim stoljećima upravo na dubrovačkom području razvijen model trivij – kvadrivij školstva.

Inače treba reći da je najopširniji i najtemeljitiji dio knjige u kojemu opisuje razvoj javne škole u Dubrovniku od XIV. do XVII. stoljeća, u kojemu se prezentiraju opširni i raznoliki događaji iz dubrovačkog školstva temeljeni na izvornoj građi. Ujedno treba konstatirati da se u knjizi, osobito za razdoblje do XIX. stoljeća, ne opisuje samo razvoj osnovnog već i srednjeg školstva, a vrijedno je i to što se u knjizi opisuju počeci razvoja škola za osposobljavanje učitelja. Neke konstatacije iz opće povijesti trebat će u sljedećim izdanjima korigirati, kao npr. konstataciju o okupatorskoj austro-ugarskoj vlasti u Dubrovniku.

Franko Mirošević

Zapažanja i uspomene iz đачkih dana u memoarima Dragutna Pavličevića Pleterničkog – *Iz ambara sjećanja i divana*, 2007.

Krajem srpnja 2007. izašlo je iz tiska u Zagrebu memoarsko djelo Dragutina Pavličevića Pleterničkog pod naslovom *Iz ambara sjećanja i divana*. Po struci povjesničar, s titulom doktora povijesnih znanosti, autor je tog djela, imajući u vidu njegove sveukupne radne doprinose, ostavio neizbrisiv trag kako na stručnom polju (svojim nastavničkim djelovanjem u osnovnoškolskim, srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama, predavanjima na javnim tribinama i seminarima za nastavnike osnovnih i srednjih škola, aktivnošću u izradi nastavnih programa, sudjelovanjem u raznim komisijama za izbor i reizbor u znanstvena i znanstvenonastavnička zvanja u višim školama i na fakultetima, suradnjom u pedagoškom tisku i svojim udžbenicima povijesti za osnovnu školu i gimnaziju), tako i plodnim znanstvenistraživačkim radom (kao suorganizator, sudionik i voditelj brojnih znanstvenih skupova, recenzent, urednik i priređivač niza znanstvenih publikacija, pisac mnoštva historiografskih članaka i rasprava te nekoliko vrlo zapaženih monografija kao i jedne